

Klasik Edebiyatımızda Gazâvat-Nâme ve Zafer-Nâmelerde Savaşlar

Emel Nalçacıgil Çopur*

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm'de Ali İmrân suresi 19. ayette Allah katında hak dinin İslâm olduğunu ve Bakara suresi 154. ayette Allah yolunda ölenlere ölü dememizi bildiren ayet meallerine tüm samimiyetiyle inanan milletimiz zulüm altında kalan insanları esenlik yoluna sevk etmek, o yerlerde örnek davranışlarla din sancağını dalgalandırabildikleri her noktada dalgalandırmak adına bu alanda yapılan savaşları; gazâları kendilerine görev addetmişlerdir. Bu sebeple klasik edebiyatımızda geniş coğrafyalarda altı asır cihana hükmeden Osmanlı Devleti'nin savaşlarını anlatan gazâvat-nâme ismiyle bir tür oluşmuştur. Savaş ve fetihleri anlatan gazavât-nâme ve fetih-nâmeler edebiyatımız kadar edebiyat tarihimiz açısından da oldukça önemlidir. Çünkü bu tür eserler genellikle dönemin padişahının isteği ile bizzat savaşa iştirak eden şairlerimizce sıcağı sıcağına kaleme alınmış eserler olup bir nevi belli tarihlerde yazılmış gerçek bilgilerden oluşan günlüklerdir. Edebiyatımızda gazâvat-nâme türü ilk olarak XV. yüzyılda vuku bulmuştur. Osmanlı Devleti'nin siyasi, askerî, edebî ve kültür alanında üstün başarı gösterdiği, topraklarını oldukça genişlettiği XVI. asırda ise Türkçe pek çok gazâvat-nâme ve fetih-nâmeler yazılmıştır. XIX. yüzyılda Kırım Savaşı ile 1897'de yapılan Yunan harbini anlatan gazâvat-nâmeler edebiyatımızda yazılan bu türün son örnekleridir.¹

Çalışmamız edebiyatımızda Türkçe gazâvat-nâme yazma geleneğinin en başarılı olduğu XVI. yüzyıldan itibaren kaleme alınmış manzum gazâvat-nâme ve zâfer-nâmelerde anlatılan savaş konusu üzerinedir. Çünkü klasik edebiyatımızın gerçekleştiği dönem itibarıyla şiir kısa ve kafiyeli olması sebebiyle düz yazıdan daha güçlüdür, okuyucusuna fazlasıyla edebî zevk verir. Ayrıca manzum eserlerde şairin eserinde gerçekleştirdiği edebî sanatlarla olaylar mensur örneklerine göre

* Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Öğretmenliği Bölümü, Antalya/TÜRKİYE, emelcopur@akdeniz.edu.tr ORCID: 0000-0003-3395-1286

1 Kürşat Şamil Şahin, *Gazâvatnâmelerde Edebî Savaş Tasvirleri*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2015, s. 47.

daha dikkat çekicidir bu sebeple savaşların anlatıldığı manzum eserler edebiyat açısından ziyadesiyle önemlidir. Nitekim manzum gazâvat-nâmelerde teşbih ve mecazlarla savaşlar hayal unsurlarıyla gözler önüne serilmiştir.² Bu çalışmayla Osmanlı Devleti'nde yapılan savaşlar, gerçekleşen zaferler hakkında bilgi verilecektir.

Kronolojik sıra izlenerek Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen savaşları incelemek istediğimiz çalışmamız günümüz Türkçesine kazandırılan beş tane akademik çalışmadan aldığımız örnek beyitlerden oluşmaktadır. Örnek verilen beyitlerin eserlerde geçtiği yerler çalışmayı yapan kişinin adı, soyadı, eser adı ve sayfa numarası ile dipnotlarda verilmiştir.

Belgrad'ın Fethi

Günümüzde Sırbistan'ın başkenti olan Belgrad, Tuna ve Sava ırmakları kavşağında Avrupa'yı Balkanlar'a bağlayan yolun kesiştiği noktada yer alır. Belgrad'ın Osmanlı topraklarına geçmesi; kuzeyde Macaristan ile alakasını kesmek adına oldukça önemlidir. Nitekim Belgrad'ın fethinden beş yıl sonra bir Orta Avrupa ülkesi olan Macaristan'ın da fethi kolaylaşmıştır.

Günümüzde Batılıların muhteşem olarak vasıflandırdıkları, doğuda ve batıda sınırlarımızı en geniş hale getiren Kanûnî Sultan Süleyman, şüphesiz edebiyatımızda da yaptığı savaşlarla gazavât-nâmelere fazlasıyla konu olan padişahdır.

Sultan Süleyman cülusundan sonra bencillik eden Engürûs/Macar Kralına elçi gönderir, kendisini Osmanlı hükümdarı olarak kabul etmesini ve babası Sultan Selim döneminden itibaren ödemedikleri vergileri ödemelerini söyler. Macar Kralının Sultan Süleyman'ı tanımaması, vergi de ödemeyeceklerini bildirmesi; Levhî'nin Cihâdü'l-Mücâhidin'inde Kanûnî'nin 1521 yılında ilk fethettiği Belgrad'a yönelmesinin nedenlerindedir. Bu durumda Kanûnî savaştan bir an olsun çekinmeden Ceyhun ve Nil ırmağı gibi Belgrad üzerine yola koyulur. Padişah menzile ulaştıktan sonra etrafına top kurdurtur bunu gören düşmanın ödü patlar, içine korku düşer.³ Savaş hazırlıklarının ileri aşamalarında Levhî Sultan Süleyman'ın lağımlar kazıp topraktan kuleler yaptığını, "Allah Allah" nidalarıyla fethi başlandığını anlatır:

2 Kürşat Şamil Şahin, *agt.*, s. 49.

3 Ayşe Tuba Tokay, *Levhî'nin Gazavatname-i Sultan Süleyman'ı*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2008, s. 79-80.

Lağımlar kazdı yapıdı hâkden burc
Güzide nüshadur insân âceb dürc

Yıkup el-kıssa feth itdi şehenşâh
Yürüdü hoş çeküp gülbâng-i Allah⁴

Küfür, Macar ordusu kulelerle uğraşırken top ateşinden başları göğe uçar. Atılan toplar taşları ve her türlü gereçleri döver. Gaziler fethetmenin mutluluğunu yaşarken düşman ordusundakiler ise vergi olur:

Hisâr üzre kılurken kâfir ugrâş
Ûop otundan göge perrân olur bâş

Bile dögdü eger taş u gerecdür
Ferec gâzîlerün gebrün haracdur⁵

Levhî, eserinde savaşın ilerleyen aşamalarında kınından çıkan kılıçlar karşısında düşmanın savaş için saf dahi tutamadığını ifade eder:

Hurûc idüp çü kından çıkdı esyâf
Dahı ceng için a'dâ tutmadı sâf⁶

Osmanlı ordusu karşısında düşmanın aciz kalmasıyla yer yer bayrakları diken mücahitler taneyi kabuğundan/İslâm ordusuyla küfür ordusunu birbirinden ayıran Allah'ı överler/O'na hamd ederler. Böylece Kur'an'da Fâtihâ suresinde geçen övgünün en güzelinin Yüce Allah'a ait olacağını bildiren ayete çağrışım yapılır:

Mücâhidler diküp yir yir livâ'ı
Ögerler fâlik-i habbe'n-nevâ'ı⁷

Macaristan'a dikilen bayraklarımızdan sonra orada bulunan kiliseler mescit olur ve Müslümanlarla dolar. Orada aydın düşünceli Sultan Süleyman cuma namazı kılar:

Ne denlü varsa deyr oldı mesâcidler
Dolar ubbâd u zühhâd ehl-i sâcid

4 Tokay, *agt.*, s. 80.

5 Tokay, *agt.*, s. 80.

6 Tokay, *agt.*, s. 80.

7 Tokay, *agt.*, s. 81.

Girüp hoş cum'a kaldı gâzi hundkâr
Süleymân bin Selim şeh rûşen-efkâr⁸

Rodos'un Fethi

Doğu Akdeniz'in en önemli kalesi konumundaki Rodos adası İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı'nın emniyeti ve Anadolu'nun savunması açısından ilk defa Fatih Sultan Mehmed tarafından baskına uğramış ancak başarılı olunamamıştır. Ardından tahta geçen II. Bayezid kardeşi Cem'in Papalığa sığınması karşısında Rodos'u alma teşebbüsünde bulunmamıştır. Yavuz Sultan Selim ise Hint ticaret yolu üzerinde bulunan Mısır'ı ele geçirmiş ancak ömrü Akdeniz'le uğraşmasına izin vermemiştir. Oğlu Kanûni Sultan Süleyman babasının dahil ettiği Suriye ve Mısır topraklarında barışın tam anlamıyla sağlanması için Rodos'un alınmasının şart olduğunu düşünmüştür.⁹

Ancak Osmanlı'nın güvenliğinin ötesinde Rodos'a karşı savaş nedeni sadece Devlet-i Âli'nin emniyeti değildir. Tarihçilerin Rodos'un Mecusilerinden şikâyetçi olduklarını dile getiren hikâyeler anlatmaları ve sultana orada sürekli hapiste olan Müslümanların işkence gördüğünü bildirmeleri Rodos'a karşı savaş nedenlerinin başında gelir. Bu durumda Rodos'a karşı savaş kararı alınır. Kanûni Belgrad'ın fethinden sonra Rodos'a yönelir. Türk'ün kanyıla balçık yoğrulup Allah'ın izniyle onların kürklerinin yırtılacağı dile getirilir. Bunun üzerine Sultan Süleyman gemilerin hazırlanmasını emreder. Askerler toplanıp yolun tozu göklere savurtularak yola çıkılır. Sancaklarla süslenen gökyüzü "Allah Allah" nidalarıyla dolar. Sultan Ceyhun ve Nil ırmağı gibi akarak karadan Rodos'a ulaşır:

Geh eylerken tevârihden hikâyet
Kılurlar gebr-i Rodos'tan şikâyet

Reh-i mısra muzırdur dirler iy hân
Nihâyetsüzdürür mahbûs müsülmân

Kılurlar kullanup bî-had şikence
Demürden bek turur dîrbizde pençe

Kim alur kalemüz gey muhkem ü sarp
Uramaz sad cihângîr harb idüp darp

8 Tokay, *agt.*, s. 80.

9 İlber Ortaylı, *Osmanlı'nın İzinde İmparatorluğun Üç Kitadaki İzleri*, ed. Abdullah Özkan, Boyut Yayınları, İstanbul 2015, s. 243.

Yogurduk balçıkın kanıyla Türkün
Şeh eydür yırtavuz hak virse kürkün

Buyurdu var gemiler hâzır oldı
Re'îsân üstine hoş nâzır oldı

Hükümler verdi cem' oldı sipâhı
Savurdu göklere yil gerd-i râhı

Şu kim hâzırdı aldı bindi derhâl
Ne kıldı gör kırala vâzıh akvâl

Akup Ceyhûn u Nil ırmagı mânend
Belıgrad üzre düşdi ol Hudâvend.¹⁰

Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de güvenliği açısından Rodos'un fethi oldukça önemlidir. Çünkü:

“Kanûnî, Rodos'u şövalyelerin elinden alarak İstanbul-Mısır arasındaki yolun güvenliğini sağlamak, şövalyelerin korsanlık faaliyetlerine son vermek, Rodos'ta esir kalmış binlerce Müslümanı kurtarmak, Osmanlı'nın içişlerine sürekli müdahalelerde bulunan şövalyeleri bölgeden uzaklaştırmak ve Fatih Sultan Mehmed dönemindeki Rodos kuşatmasında alınan mağlubiyetin hicabını ortadan kaldırmak amacıyla Rodos seferine çıkmıştı.”¹¹

Levhî Rodos'un fethi için eserinde Kanûnî'nin orada kalenin karşısına bir kale yaptırıp topraktan çukur kazdirdığını, onu patlayıcı maddeyle doldurduğunu o çukuru görenlerin korkudan ödlerinin patladığını anlatır:

Oyunlarla savaş itdi ki âlem halkı denk oldı
Hisâra karşı bir kal'a yasadı lagm urup ez-hâk

Gühercileyle ol lagmı buyurdu kıldılar hoş pür
Meger bu taht-ı kal'aydı görenler zehre eyler çâk¹²

Patlayıcı madde ile doldurulan çukur ateşe verilince kale gürler, kalenin içinden dışarı çıkamayan herkes havaya uçurulur. Bu işi gören Rodos halkının beli bükülür ve Türk'e engel olamayacağını anlar:

10 Tokay, *agt.*, s. 83-84.

11 Mehmet Yaşar Ertaş, Hacer Kılıçaslan, “Rodos'un Fetih Günlüğü Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos Seferi Rûznâmesi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C 12, S. 1 (2017), s. 7.

12 Tokay, *agt.*, s. 83.

Şeh emr itdi urun top örtine od
Helâk ola hisâr u gebr-i matrûd

Yakın oldu gühercile çü nâra
Gel imdi gör ne iş oldu hisâra

Tutuşup yir içinde gürlledi ol
Yapılmışdı kapu çıkmaga yok yol

Gürüldükler kopup yir güm güm ötdi
Taş u âdem hevâya döndi gitdi

Bu kârı göricek lâm oldu kaddi
Çü bildi râst döymez Türk'e seddi¹³

Macaristan'ın Fethi

Kuzeyde Slovakya, doğuda Romanya, güneyde Sırbistan, Hırvatistan, batıda Avusturya ile sınırlanan Macaristan Orta Avrupa'da yer alan bir ülkedir.

“Matyas Corvinus 1485 yılında seçimle Macar krallığına getirilir. Feodal beyleri denetimi altına alarak ülkede istikrarı sağlar, yönetimde reformlar yapar. Orta Avrupa'yı yönetimine almak için Bohemya, Moravya ve Viyana'yı alır. Ancak 1490'da ani ölümünün ardından bu topraklar elden çıktı ve içte de karışıklıklar baş gösterdi.”¹⁴ Bu ortamda yüzünü her zaman Batı'ya çeviren Kanûnî, gerçekleştirdiği ilk seferiyle Belgrad'ı alır, 1526 yılında çıktığı İkinci Macaristan seferiyle de Macarlıları Mohaç Savaşı'nda yenerek Macaristan'ın tümüne egemen olur.

Macaristan üzerine padişahın önce vezir-i âzam İbrahim Paşa gönderilir. Onun arkasından cihân padişahı Sultan Süleyman yüz bin kişilik bir kuvvetle atına binip hareket eder. ¹⁵ Kanî'nin Macarsitan seferine gidişi öyle gösterişlidir ki rüzgârı bile sarsan ordudaki insan, at, davul, zurna sesleri çok uzaklardan bile işitilir.

Vezîr-i a'zâm İbrâhim-i makbûl
Hoş istikbâl ider ön anların yol

¹³ Tokay, *agt.*, s. 83-84.

¹⁴ Ortaylı, *age.*, s. 121.

¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 10. Baskı, Ankara 2011, s. 323.

Didük dârât-ıla çün şâh-ı devrân
Emîr-i mu'teber devletli sultân

Çeküp sancag-ı fahr-ı kâinâtı
Yürüdi gâzilerle bindi atı

Sadâ-(y)ı tabl u surna at u âdem
Niçe fersah yire irer urur dem

Süheybinden yidekler yiri sarsar
Eser yiller bigi çün bâdı sarsar¹⁶

Savaşın başında Sultan Süleyman'ın izniyle askerler dilediği yerde; mutad olan yerlerinde mevzilenir. Karşıda görünen düşman askerleri o kadar fazladır ki onlar sanki demirden dağ şeklinde heybetli yemyeşil deniz gibi belirir:

Çün oldı konmağa destûr-ı şâhî
Begendi bir yeri her bir sipâhî

Belürdi karşıdan bir bahr-i ahdar
Demürden tag ammâ adı leşker¹⁷

Tarihi kaynaklardan öğrendiklerimiz doğrultusunda Osmanlı ordusu bu savaşta yeni bir harp nizamı alır. Öncelikle ordunun ağırlıkları geride bırakılır. Ordu iki yanını açarak süvari kitlesinin içeri alınmasını sağlar. Sonra topların önüne çekilerek Macar ordusunun geriden ve yandan vurulmasına karar verir. Böylece Osmanlılar plan gereğince Macarları merkeze çekerek imha edeceklerdir.¹⁸

Yukarıda anlatılan Osmanlı yeni bir savaş tekniğini şairimiz de aynen şiirlerine şöyle aktarır:

Macar ordusunun sayıca fazlalığı karşısında Kanûnî farklı bir savaş tekniği uygulayarak yenilmiş gibi yaparak askerlerini geri çeker. Sonra tekrar doğrulur. Bağırışlara aldırmadan düşman ordusuna izin verir. Zira Sultan Süleyman'ın muradı gazilere zorluk çıkarmak değildir:

Çekildi bir mesâfe münhezim-vâr
Yine toğrıldı ütoğuz gibi tekrâr

16 Tokay *agt.*, s. 94, 97.

17 Meltem Aydemir, *Enisü'l-Guzzât*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2006, s. 49.

18 Uzunçarşılı, *age.*, s. 324-325.

Alâyın top edüp kasd etdi cânâ
Ki ya'ni Hazret-i şâh-ı cihâna

Buyurdi yol verüñ girsün araya
Mukayyed olmadı sit u sadâya
Murâdı buydı kim çıkmaya dil
Guzâta kırması olmaya müşkil¹⁹

Sultan Süleyman'ın Macar ordusuna izin vermesiyle askerlerimizin kalbi ve kolları sanki sur olup balığın oltaya geldiği gibi Macar kralı ortada mahsur kalır. Savaşın bu aşamasında kıyamet kopmuş gibi toz bulutu her yeri kaplar. Ordumuz ellerinde kılıçlarıyla ortadaki başlarla sanki çevgan oyunu oynarlar. Hatta bu oyunda ölenlerin başları üst üste yığılsa gökyüzüne çıkılır:

Cenâh ü kalb-i leşker oldı bir sûr
Krâl-ı Üngürüs'i kıldı mahsûr

Bu üslûbile kim ortaya düşdi
Deñizde san balık oltaya düşdi

Süyûf elde baş ortada emîrân
Birez dem oynadılar top u çevgân

Şu denlü baş dökilmişdi serâya
Yığılsa ger çıkılordı semâya²⁰

Şair savaşın ilerleyen aşamasında seslerden dolayı kuşların havada uçamadıklarını, düştüklerini anlatır. Macar ordusunun kaybını kan deryasına benzetir. Arap atları kan denzinde ilerlerken kâfirlerin başları ise kabuk misali yüzer:

Sadâ-yı dâr u girile şaşardı
Hevâda kuşlar uçamaz düşerdi

Şu denlü kan dökildi bir ki demde
Yüzerdi esb-i tâzî bahr-ı demde

Dem üstinde ser-i bi-migfer-i küffâr
Kabuklardur ki san baturmaz ebhâr²¹

19 Aydemir, *agt.*, s. 53.

20 Aydemir, *agt.*, s. 53.

21 Aydemir, *agt.*, s. 61.

Macar askerleri bu kez kuşa benzetilir. Onlar kuş gibi uçup kaleye girerken atılan toplarla her yer sallanır. Diğer tarafta şairimiz Allah rızası için gazâyâ katılan Osmanlı askerlerini edebiyatımızda aşkıyla ünlü Ferhat'a benzetir, onların bir kazmasıyla hisarların duvarları helva gibi un ufak olur, dağılır:

Nice şeh-bâz uçup girdi hisârı
Tezerv-i hoş hırâm oldu şikârı

Atıldı göklere gûy-ı hevâî
İnil inil iniletdi semâyı

Hevâdan yere top oldukça nâzil
Ne yer göklere düşerdi zelâzil

Hisârı topıla hâk eylediler
'Adûnuj Zühre'sin çâk eylediler ²²

Savaşta nacaklar zırhları buz gibi paramparça eder, oklar o çelikten örme zırhların arasından iğne gibi geçer:

Nacaklar cevşeni buz gibi kırdı
Zırhdan okları iğne gibi girdi ²³

Savaşlarda kullanılan top ejderhaya benzetilir. Ağzını açtığı zaman çıkan dumanlardan yer gök birbirine karışır, güneş ve gökyüzü bile köz olur. Topun ağzından bazen taştan yumurta çıkar. O, bütün safları bir anda yerle bir eder, taş üstünde taş kalmaz. Kimsenin kaçacak hali dermanı olmaz, hatta rüzgârından insanlar sersemleşir kalırdı. Nitekim topun sesi o denli ürkütücüdür ki ağzından düşmana bazen bir dağ atılır:

Dehân açdı ejder-i zencîr-teshîr
Tütünler çıkdı ki oldu yer u gök bir

Dehânından çıkup od ejdehân
Yakup köz etdi hûrşidin semânun

Dehânından çıkar sengîn yumurda
Komaz bir sag taşda vü demürde

22 Aydemir, *agt.*, s. 48.

23 Aydemir, *agt.*, s. 61.

Dokışsa beyze'-i eflâke el-hak
Sıdurur pâre pâre kılur andak

Hemân bir top bin saffi ser-â-ser
Yıkup hâkile eylerdi berâber

Serâsîme olurlardı yelinden
Mecâl olmazdı kaçmaga yolından

Atar agzıyla a'dâ üzre bir tag
Komaz ugradığı sağlarda bir sađ²⁴

Sonunda Sultan Süleyman'ın üstünlüğü ile Macaristan fethedilir. Savaştaki üstünlüğünden dolayı dünya onun heybetiyle dolar:

Hoş 'Âlîlik eyledüñ etdüñ 'aceb 'Âlî gazâ
Heybetüñden 'âleme toldı řehâ sît u sadâ²⁵

Bağdat'ın Fethi

Orta Doğu'nun en eski kenti ve uygarlık merkezi olan Bağdat günümüzde güney komşumuz Irak'ın başkentidir.

“Kanûnî Sultan Süleyman döneminde fethedildiği 1534 yılından, I. Dünya Savaşında İngiliz yönetimine geçtiği 1918 yılına dek yaklaşık 384 yıl Osmanlı kenti olmuştur. şah İsmail'in oğlu şah Tahmasb'ın Bağdat'ı alması ve Doğu Anadolu'ya saldırıları yeni bir İnan seferine neden oldu. Sadrazam İbrahim Paşa 1534'te Tebriz'e girdi. şirvanşah hanedanından Sultan II. Halil b. İbrahim ile Geylân hamı Emir Dubaş Osmanlı egemenliğini kabul ettiler.”²⁶

Eyyübî Menâkıb-ı Sultân Süleyman'ında Bağdat fethi hakkında Sultan Süleyman'ın seçkin bir kölesini oraya gönderdiğini ve Tebriz'i zapt ettiğini anlatır:

Ana gönderdi bir 'abd-i güzîni
Varup zabt eyledi ol Tebrîzi²⁷

Daha sonra Kanûnî İnan şahının ülkesine varır. Oklarının yayını Osmanlı egemenliğini kabul eden İnan şahının tahtına asar. Her zaman mertlik iddiasında

24 Aydemir, *agt.*, s. 62.

25 Aydemir, *agt.*, s. 71.

26 Ortaylı, *age.*, s. 286.

27 Mehmet Akkuş, *Eyyübî Menâkıb-ı Sultan Süleymân*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 84.

bulunan Şah Tahmas, Kanûnî ile savaşmaktan çekinir. Bağdat'ı fetheden Kanûnî orada yıkılan yerleri onarma emri verir ve Mimar Sinan'a İmâm-ı Azâm'ın türbesini yeniden yaptırır.²⁸ Ayrıca şehrin etrafına Allah'ın izniyle sağlam bir kale yapılır:

Anun mülkine çün kim ordı basdı
Kemânını anun tahtında asdı

Şeh-i Tahmasa ol kallâş-ı 'âlem
İderken da'vâ-yı merdi dem-â dem

İmâm-ı Azâm'ı hem itdi ma'mûr
Yatur kubbe içinde şimdi mestur

Hemân 'avn-i İlâhi oldı câri
Yapup etrafına muhkem hisârî²⁹

Pulya Seferi

Asker bir babanın oğlu olan Barbaros Hayrettin Paşa ağabeyi Oruç ile Cezayir Kalesi'ni İspanyollardan alarak 1516 yılında burada hükûmet kurarlar. Ancak Oruç'un ölümünden sonra düşmanlarına karşı tek başına mücadele edemeyeceğini anlayan Barbaros Hayrettin Paşa, Yavuz Sultan Selim'e Cezayir'in de Osmanlı topraklarına katılmasını teklif eder. Yavuz Sultan Selim tarafından onun bu isteği kabul edilince emirlik rütbesi verilerek 1520 yılında İstanbul'a gelir. Akdeniz'i Türk gölü haline getiren Barbaros Hayrettin Paşa ölünceye kadar Osmanlı donanmasını yönetir.³⁰

Pulya seferi Akdeniz'de Osmanlı gemilerine rahatsızlık veren Venedik üzerine yapılan seferdir. Nitekim

Kanûnî her bakımdan muhtaç durumda bulunan Fransa'ya iktisadi ayrıcalıklar vererek Fransa ile ittifakın ilk adımını attı. Ancak bu ittifak girişimine katılmayan Venedik Devleti Osmanlı Devleti'nin en büyük düşmanı ve rakibi olan, Şarlken ile gizlice ittifak görüşmeleri yapınca Kanûnî Venedik Devleti üzerine sefer yapmaya karar verdi. Kanûnî karadan, Barbaros ve Lütfi Paşa da donanma ile denizden hareket ettiler. Sefer İtalya'nın Pulya bölgesine yapıldığı için bu isimle anılmıştır.³¹

28 Ortaylı, *age.*, s. 286.

29 Mehmet Akkuş, *Eyyübî Menâkıb-ı Sultan Süleymân*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 88.

30 Ortaylı, *age.*, s. 374.

31 Murat Akgün, *Harîrî Abdülcelîl Efendi'nin Ferahat-nâmesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 4.

Ancak Pulya seferine Barbaros Hayrettin Paşa bizzat katılmamış olmasına rağmen Mısır'dan gelecek azık gemilerini karşılamaya giderken Körfez nnde Venedikliler tarafından görülür. Venedikliler Barbaros Hayrettin Paşa'dan çekindikleri için kırk parça kadırgalarını körfezden ıkaramamışlardır.³²

Kaf; Kur'an'da 50. surenin ilk ayetinde geçen hurf-ı mukattaadır. Ayette geçen bu harf hakkında bazı limler bununla yeri kuşatan, semanın uçlarının kendisine dayandığı bir dağın adı olduğunu bildirmışlerdir. Klasik edebiyatımızda da bu görüşten hareketle mübalağa ifade edecek şekilde üstün özelliklere sahip, ulaşılması güç durumlarında kullanılan unsurlar Kaf ile anlatılır.

Abdülcelil Efendi de eserinde derya üzerinde Kaf Dağı gibi olan Lütfi Paşa'nın gemilerinin sudaki ktlklere yardđını, cömertlik deryasının incisi, hazinenin özü olan Lütfi Paşa'nın ltuf güneşinin yanında güneşin padişah olduğunu; güneşin dahi snk kaldđını dile getirir:

Bu sefyin her biri dery yüzünde kh-ı Kaf
Her biri her s suyu eyler şikf u kf kf

ftb-ı lütfi katında güneş olur şehâ
Lütfi Paşa kn-ı gevher dürr-i dery-yı kerem³³

Aynı eserde gök gürültülü, ateş ağızlı korkunç tüfeklerin yılan gibi zehirli olduğu anlatılır. Ardından tüfekler, Kur'an'da Fil suresi 3-4. ayetlerde beyan edilen Kbe'ye saldırmak isteyen Ebrehe ordusuna ağızlarında ve iki ayaklarında mercimekten büyük, nohuttan kk taşları atan Ebabil kuşlarına benzetilerek³⁴ o kuşların ağızlarında taşıdıkları taşlarla dokunduğu kişiye battđı dile getirilir. Pulya Seferi'nin ilerleyen zamanlarında parçalanmış demir başlıktaki kan, diken içindeki goncaya benzetilerek Osmanlı ordusunun düşmanlarına karşı üstünlüğü anlatılır. Nitekim Lütfi Paşa'nın hâkimiyetinde yapılan Pulya Seferi ile Osmanlı donanması İtalya'nın güneyindeki Otranto kenti yakınlarında Kastro sahiline çıkar. Bu aşamada Osmanlı donanmasına Kastro garnizonu itaat eder, Otranto ve başka kaleler de itaat gösterirler:³⁵

Tüfekler kim yılan dill zehr-nk
Ra'd-vz  teş-fem hevl-nk

32 Akgün, *agt.*, s. 11.

33 Akgün, *agt.*, s. 39.

34 Elmah Hamdi Yazar, *Hak Dini Kur'an Dili*, Huzur Yayınları, C 10, İstanbul 2008, s. 173.

35 Ortaylı, *age.*, s. 100.

Ebâbil kuşu san ağzında taşı
Kime dokunsa batar içi taşı

Görünen şerha-i miğferde ol kan
Sanasın gonçadır hâr içre el'ân ³⁶

II. Bağdat Fethi

1384 yıl Osmanlı yurdu olan Bağdat, Kanûnî Sultan Süleyman'ın imar faaliyetleri ile mamur olmuş, bu yapılandırmalar sayesinde “Ana gibi yar Bağdat gibi diyar olmaz.” atasözü kanaatimizce kültürümüze o dönemde yerleşmiştir. Nitekim IV. Murad'ın Bağdat fethini anlatan Nûrî İbrâhîm *Fetihnâme-i Bağdâd* isimli eserinde her yıl kutsal topraklara giden hacı adaylarının Hz. Peygamber'in damadı Hz. Ali, onun çocukları Hasan ve Hüseyin'in türbelerinin orada bulunmasından dolayı mutlak Bağdat'tan geçmek istediklerini belirtir. Ayrıca toprağının verimli olduğunu ve şehrin diğer güzelliklerinden dolayı Bağdat'ı şehirlerin babası olarak nitelendirir. Böyle önemli kentin fethinin ilkinin gazi Sultan Süleyman'la ikincisinin de IV. Murad'la gerçekleştiğini anlatır.³⁷

Yukarıda mezkûr eser aslında manzum eser değildir ancak mümessil şiirin gücünü bilerek Bağdat fethini anlatırken şiirlere de oldukça yer vermiştir. Nûrî İbrâhîm, IV. Murad'ın mertlik göstererek Bağdat'a sefere çıktığını, dört yere akranlarıyla kemer yaptığını; şehri dört yandan kuşatma altına aldığını bildirir:

Eyledin himmet-i merdân ile Bağdâd'a sefer
Bağlayup gayret-i akrân ile dört yerde kemer³⁸

Naz ve nimetle beslenen nice tenlerin savaşta yuvarlandıklarını anlattıktan sonra nazik bedenlerin kızıl kana gark olduklarını, kızıl topraklı yerlerde kan şeklinin açılmış olduğunu dile getirir. Ayrıca kimileri düşmanın tuzağına yakalanıp kuş gibi kurtuluşa, lütfâ erişmiş; kimilerinin ise öldüren kılıçla başları toprağa karışmıştır:

Şu ten kim nâz u ni'met ile olmuş idi perverde
Temâşâ eyle şimdi kan içinde nice galtândır

Kızıl kan içre gark olmuş yatur nâzik beden gûyâ
Kızıl topraklu yerlerde açılmış şekl-i nu'mândır

36 Akgün, *agt.*, s. 55-59.

37 Mehmet Fatih Gökçek, *IV. Murad'ın Bağdâd'ı Fethine Dair İki Eser: Nûrî İbrâhîm, Fetihnâme-i Bağdâd-Kâdt-Zâde Ahmed Çelebi, Fetihnâme-i Bağdâd*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2013, s. 121-122.

38 Gökçek, *agt.*, s. 180.

Kimi dâd-ı adûdan kuşça cânâ buldı ihlâsı
Kimi ser küşte-i şemşîr olup hâk-ile yek-sândır³⁹

Savaş elbette hiç kimsenin arzu etmediğı olaydır. Ancak İslâm sancağını dalgalandırmak, bu anlamda fethedilen yerlere adaleti getirmek, zulümlere son vermek adına yüce milletimiz gazâları ve bu uğurda can vermeyi kendisine görev bilmiştir. Bu inançla din yolunda korkusuzca kurban olmaya, canını vermeye hazır olmuştur. Dinimizce savaşta şehadet şerbetini içmek ebedî hayat için ayrıcalıklı durumdur. Ancak insan gönlü din uğruna kendilerini feda etmeye hazır olan topluluğun her zaman üstün olmasını ister. Bağdat'ın fethinde Nûrî İbrâhîm, feleğın korkusuzca savaşan milletimize mutluluğu çok gördüğünü yani savaşta ordumuz açısından tehlikeli anların yaşandığını dile getirirken Bağdat kalesinin de ona nispetle yıkılmasını niyaz eder:

Reh-i dîn üzre kurbân olmağa canlar virir bî-havf
Mu'âdil-kîş-i ây [î]n üzre [dir] şimdi kamu insân

Felek çok gördi ey Nûrî sâfâ eyyâmın irfâna
Yıkilsun kal'a-i Bağdad'a nisbet ol-dahi her-ân⁴⁰

Tarihi kaynakların bildirdiğine göre IV. Murad'ın 12 Ocak 1624'te Safevîlerin eline geçen Bağdat'ı geri alma girişimleri başarısız olmuştur.⁴¹

Nûrî İbrâhîm'de Bağdat'ın fethi için yapılan savaşta Osmanlı ordusu adına olumsuz gidişatın tüm gücüyle ağırlığını hissettirdiğini aşağıdaki şiirinde belirtir. Bu durumda Bağdat'ı fethetmek için gelen IV. Murad bir ara ümitsizliğe düşmüştür, fetih girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır:

Getürdi kabza-i teshîre yap yap mülk-i Bağdâ[d]'ı
Velî bir gün mukaddem ol fetihden nâ-ümîd oldı⁴²

Bağdat on dört yıl Safevîlerin hâkimiyetinde kalmıştır. IV. Murad 1638'de kentın önlerine gelerek burayı kuşatmıştır.⁴³ Yüce Allah'ın hikmetiyle, takdiriyle Bağdat'ın fethi gerçekleşir. Çünkü Sultan'ın arzusu daima canını feda etmek idi. Bu yola kurban olduğu için de gönlüne hiçbir zaman korku düşmeyerek kentın fethi gerçekleşmiştir:

39 Gökçek, *agt.*, s. 227.

40 Gökçek, *agt.*, s. 241.

41 Ortaylı, *age.*, s. 286.

42 Gökçek, *agt.*, s. 243.

43 Ortaylı, *age.*, s. 286.

Hudâ'nın hikmetin gel bunda seyrân eyle ey gâfil
Kim ol câmî[n]ı kurbân eyleyüp feth-i cedîd oldı

Murâdı dâ'imâ cânın fedâ itmek idi anun
Kıyâs itmen ki kurbân olduğundan dil remîd oldı⁴⁴

Savaşta Sultan Murad heybetli topların ağzından adaletsizliğin baş gösterdiği Bağdat kalesini yıkmak için barutlar atar. Öfkeyle atılan barutların sesi Horasan'dan duyulur:

Sadâ-yı inhidâm-ı kal'a-i Bagdâd-ı bî-dâdı
Dehân-ı top-ı hışmından irişdirdi Horâsân'a

Savaşın ilerleyen aşamalarını şairimiz klasik edebiyatımızın sanatlı ifadeleriyle şu şekilde anlatmaktadır:

Klasik edebiyatımızda istiare ve telmih sanatı fazlasıyla kullanılan sanatlardır. Aşağıdaki beyitlerde de düşman askerleri geceye benzetilerek o asker topluluğunun gündüze benzetilen ordumuza tahammül edemediği, onların sanki bir Şii fırkası gibi hezimete uğradığı anlatılır. Sonunda gecenin zulmüne güç yetiremeyen, ay ve gecenin yıldız sayan askerleri dağılır:

Zalâm-ı şeb ana tâkat getürmeyüp âhir
Tağıldı leşker-i encüm-şümâr-ı leyl ü hilâl

Tahammül itmedi cünd-i nehâra ceş-i siyâh
Olup reh-i hezîmete reh-rev revâfızâne-misâl⁴⁵

Osmanlı ordusunun azimle direnişi karşısında Safevî kale komutanı Bektaş Han aman dilemek zorunda kalır ve İranlıların kaleden serbestçe çıkabilmelerine izin verilmesi koşuluyla kaleyi teslim eder. Bektaş Han'ın yaptığı anlaşmayı kabul etmeyen bir bölüm İranlı, kente giren Osmanlılara karşı "Narin Kale" adı verilen iç kaleye çekilerek direnir. Ancak IV. Murad'ın savaşta gösterdiği istikrar karşısında iç kalede bulunanların direnişi de kısa zamanda kırılır.⁴⁶

IV. Murad kalenin içindeki dinsiz, feryat eden kimseleri darp ederek, rızasız da olsalar onları kaleden çıkarır. Gök gürültüsü sesli toplarla otuz yedi günde Bağdat'ı alır. Bağdat'a inançla hücum edip 1638 yılında fetheden adalet sahibi Sultan Murad'ı Yüce Allah doğu ve batıda üstün kılmıştır:

44 Gökçek, *agt.*, s. 243.

45 Gökçek, *agt.*, s. 267.

46 Ortaylı, *age.*

Derûn-ı kal'ada mahbûs olan bî-dîn feryâdı
Çıkardı kulları darben ve kahren gûş-ı keyvâna

Top-ı ra'd-âvâz ile otuz yedi günde tamâm
Aldı Bağdâd'ı dögüp târîh oldu darb ile

Hazret-i Sultân Murâd-ı dâd-ger
Şarkı garbı eyledi Hak ana râm⁴⁷

Sonuç

Sonuç olarak klasik edebiyatımızda savaşları konu edinen manzum gazâvat-nâme ve zafer-nâmeler tarihe ışık tutan, savaşları tüm ayrıntılarıyla anlatan belge niteliğinde eserlerdir. Çalışmamızla 16. asırda batıda ve doğuda topraklarını genişleten, gazâları kendisine dinî görev olarak kabul eden, cihan gücü Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği seferlerini hiçbir zaman şahsî menfaatleri doğrultusunda yapmadığını tespit ettik.

Edebî açıdan baktığımızda mensur kaleme alınan gazâvat-nâmelerde dahi Şiirin anlatıma renk vermesi sebebiyle manzumelere oldukça geniş yer verildiğini gözlemledik. Nitekim manzum olarak anlatılan savaşlar çeşitli benzetmelerle yapıldığı için mensur türlerden daha canlı ifadelerle anlatılmıştır. Bu yönüyle manzum savaşları anlatan eser mümessilleri, okuyucusuna bilgi anlatıcı edasıyla seslenen roman yazarından farksızdır. Dolayısıyla edebiyatımızda kaleme alınan gazâvat-nâmeler 17. yüzyılda bir anlatı türü olarak beliren savaş romanlarının oluşmasına basamak oluşturmuştur demek kanaatimizce yanlış olmayacaktır. Bu eserlerde benzetme; istiare sanatı Şiir mümessillerimiz tarafından fazlasıyla kullanılan sanat olup bunun yanında telmih ve mübalağa sanatları da kullanılmıştır. Ayrıca tarihe ışık tutan manzum gazâvat-nâmelerden tarih derslerinde de yararlanılması derslerin daha aktif geçmesini sağlayacağı için tarih derslerine uygun materyal olacaktır. Gazâvat-nâmelerin yanında Rumelili Karacaoğlan'nın *Avusturya Seferi*; Bursalı Şair Cinânî'nin *Yanık Kalesi*, edebiyatımızda 17. asır hikemî tarzın öncüsü Urfalı Şair Nâbî'nin *Fetih-nâme-i Kamanıe* ve klasik edebiyatımızın son öncüsü kabul edilen, aruz kalıbıyla Őiirler yazan Yahya Kemal Beyatlı'nın Makedonya'yı anlatan "Açık Deniz" isimli Őiirlerinin de savaşı anlatan eserler olarak değerlendirilmesi daha uygun olacaktır.

47 Gökçek, *agt.*, s. 256, 264, 265.

Kaynaklar

Akgün, Murat, *Harîrî Abdülcelîl Efendi'nin Ferahat-nâmesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.

Akkuş, Mehmet, *Eyyûbî Menâkıb-ı Sultan Süleymân*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

Aydemir, Meltem, *Enîsü'l-Guzzât*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2006.

Ertaş, Mehmet Yaşar, Kılıçaslan, Hacer, "Rodos'un Fetih Günlüğü Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos Seferi Rûznâmesi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C 12, S. 1 (2017), s. 7.

Gökçek, Mehmet Fatih, *IV. Murâd'ın Bağdâd'ı Fethine Dair İki Eser: Nûrî İbrâhîm, Fetihnâme-i Bağdâd- Kâdî-Zâde Ahmed Çelebi, Fetihnâme-i Bağdâd*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s. 121-122.

Ortaylı, İlber, *Osmanlı'nın İzinde İmparatorluğun Üç Kitadaki İzleri*, ed. Abdullah Özkan, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2015.

Şahin, Kürşat Şamil, *Gazâvatnâmelerde Edebî Savaş Tasvirleri*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kırıkkale 2015.

Tokay, Ayşe Tuba, *Levhî'nin Gazâvatnâme-i Sultan Süleymân'ı*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 10. baskı, Ankara 1998.

Yazar, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kurân Dili*, Huzur Yayınları, İstanbul 2008.

